

JAROSLAV SIDAK

REGIA SCIENTIARUM ACADEMIA¹

Kada je papa Klement XIV 21. srpnja 1773. ukinuo red isusovaca, njihova Akademija u Zagrebu nije prestala postojati. Već 8. listopada Marija Terezija je izdala naredbu o akademijama i gimnazijama, koje su se dotada nalazile u rukama isusovaca, podređujući ih privremeno upravi dijecezanskih biskupa. Tako je i zagrebački biskup Josip Galjuf, u skladu s uputama kraljice, zamijenio nastavnike–isusovce na Akademiji pretežno svjetovnim svećenicima i 1. prosinca započeo s upisom studenata novu školsku godinu. Upisalo ih se nešto više nego prošle godine – u svemu dvije stotine. Dvogodišnji studij filozofije i 4-godišnji teologije ostao je i dalje organizaciono povezan s glavnom gimnazijom, iako je svaki od njih imao posebne nastavnike. Bilo ih je devet, isključivo Hrvata.

¹ O »Kraljevskoj akademiji znanosti« u cjelini postoji u dosadašnjoj literaturi samo prikaz Vjekoslava Klaića pod naslovom: »Preteče Sveučilišta« u spomenici Akademičkog senata: »Sveučilište Kraljevine SHS u Zagrebu 1874–1924«, Zagreb 1925, pogl. VI–VII, 13–35. – Pogl. VI (13–23) toga prikaza, u kojem je izložio postanak Akademije, Klaić je cijelo, osim neznatno promijenjenog početka i kraja, prenio iz »Hrvatskoga kola« VII, 1912, 3–33, gdje je objavio članak pod naslovom: »Kr. akademija znanosti u Zagrebu. (1776.)«

U zgradi Akademije ostala je i političko-kameralna škola, koja je u njoj smještena prošle godine (1772), kada je bila preseljena iz Varaždina. Međutim, ovaj preteča budućega pravnog fakulteta nije bio organizaciono uključen u Akademiju sve do njezina pretvaranja u Kraljevsku akademiju znanosti 1776. Prema tome, Akademija se i dalje sastojala samo iz filozofije i teologije.²

I

Mandatom Marije Terezije od 5. kolovoza 1776. učinjen je najzad kraj prelaznom stanju u školstvu. Reforma je obuhvatila sve škole. U *Districtus studiorum Zagrabiensis* ušle su sve »narodne« tj. osnovne škole u Hrvatskoj, Slavoniji, Međimurju i Rijeci, zajedno s Primorjem (*Litorale Hungaricum*), dvije niže gimnazije u Križevcima i Rumi, tri više gimnazije u Varaždinu, Požegi i Osijeku, te glavna osnovna škola (*Capitalis Nationalis schola*), Akademija i glavna gimnazija (*Capitale Gymnasium*) u Zagrebu. Na čelo Distrikta postavljen je Nikola Škrlec-Lomnički kao »superior regius studiorum et scholarum director«, podređen Hrvatskom kraljevskom vijeću kao tadašnjoj zemaljskoj vladi. Na tom je položaju ostao do godine 1787. On je, u stvari, bio vrhovni starješina Akademije, na kojoj ga je u tekućim poslovima zastupao »director«, odnosno kasnije »prodirektor«, rjeđe nazivan i »localis director« ili »praeses Academiae«. Vrhovni ravnatelj školstva predsjedavao je u pravilu sjednicama (*consensus*) profesorskog vijeća koje je bilo zajedničko cijeloj Akademiji.

Budući da je političko-kameralna škola ušla u novo osnovanu *Facultas iuridica* i na taj način bila uklopljena u Akademiju,³ ova se do 1784. godine sastojala od tri fakulteta: teološkog (*Facultas Theologica*), filozofskog (*Facultas Philosophica*) i pravnog. Na čelu fakulteta nalazio se »pro-decanus« koji se, međutim, kasnije dosljedno nazivao samo »senior«. Fakultet se sastojao od katedara koje su obuhvaćale jedan ili više srodnih predmeta.

Na teologiji bile su to katedre: 1. dogmatske teologije i patrologije, 2. moralne i pastoralne teologije te »crkvene rječitosti« (*Eloquentiae sacrae*), 3. crkvene povijesti i »književne teologije« (*Literariae theologiae*).

² Usp. raspravu Vl. Bayera, Političko-kameralni studij u Hrvatskoj u XVIII stoljeću (1769–1776), Zbornik Pravnog fakulteta XVII, Zagreb 1967, 208–247. – Vl. Bazala, Preteče, osnutak i razvoj sveučilišta u Zagrebu do 1918. godine, Zbornik za historiju školstva i prosvjete 2, 1965, 66.7, netočno tvrdi da je već preseljenjem političko-kameralne škole 1772. »Zagrebačka visoka škola [...] dobila i svoj Pravoslavni [...] fakultet«. On se, doduše, pri tom poziva na Klaića koji je, govoreći o tome, upotrijebio ponešto nejasnu formulaciju da se spomenuta škola preseljenjem »prikupila isusov. akademiji«, ali nije ustvrdio da je ona tada bila uključena u Akademiju.

³ Usp. raspravu Vl. Bayera, Osnivanje Pravnog fakulteta u Zagrebu (god. 1776) i njegovo definitivno uređenje (1777. god.), Zbornik Pravnog fakulteta XIX, Zagreb 1969, 221–278.

logiae), 4. Svetog pisma i istočnih jezika. – Na pravu: 1. kanonskog prava, 2. prirodnog, međunarodnog i općeg javnog prava (Ius naturae, gentium, et Ius publicum universale), 3. građanskog prava i teorije »domovinskog« prava (Ius patrium theoreticum), 4. »policije«, katedralnih i ekonomskih nauka. – Na filozofiji: 1. teoretske i eksperimentalne fizike te mehanike, 2. logike, metafizike, moralne filozofije i povijesti filozofije, 3. elementarne matematike, geometrije, arhitekture i »hidrotehniae«, 4. opće i književne povijesti.

Na svakoj katedri nalazio se samo jedan profesor, a osim njih ie svaki fakultet, u načelu, imao i po jednog izvanrednog profesora koji bi u slučaju potrebe zamijenio odsutnog nastavnika. Profesor opće povijesti bio je uz to bibliotekar, a fakultativno je predavao i pomoćne nauke: numizmatiku, heraldiku, diplomatiku i bibliografiju. Njegova je dužnost bila da piše i povijest Akademije. Najmlađi profesor na pravu vodio bi zapisnik sa sjednica Vijeća.⁴

Prema spomenutom Mandatu, Akademiji ie, pored fakulteta, bila »pridružena« (adnexa) i »glavna gimnazija«, koja ie samo po svom ravnatelju bila zastupana u Vijeću i tek se 1842. godine odijelila od Akademije.

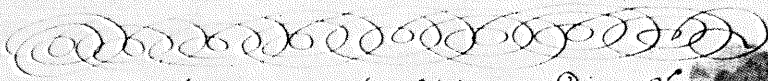
Kako se vidi iz popisa katedara, Filozofski fakultet se po organizaciji studija bitno razlikovao od druga dva fakulteta. Pravni i bogoslovni fakultet odgajali su stručnjake, a Filozofski je, kao i drugdje, bio izrazito opće obrazovna visoka škola koja je pored različitih humanističkih i egzaktnih nauka davala studentu i nešto potpunije znanje iz čisto filozofskih disciplina. Prema tome, filozofija ie, kao i dotada, bila u stvari priprema za druga dva fakulteta. Učenik koji bi svršio gimnaziju morao se najprije upisati na filozofiju, a tek je po njezinu završetku mogao nastaviti studij na teologiji ili pravu.

Prema tač. 11 Mandata, izbor profesora za Akademiju i glavnu gimnaziju trebalo je da na temelju natječaja (literarium certamen) provede posebna komisija sastavljena od vrhovnog ravnatelja, direktora i nekih drugih uglednika pod predsjedništvom kraljevskog povjerenika (comisarius), a da ga potvrdi kraljica.⁵ Pošto je 5. listopada 1776. bio izbor izvršen, kraljica je – pored otprije imenovanog zagrebačkog kanonika J. Taispergera za »praeses-a« – potvrdila ovih dvanaest profesora: na teologiji – Stjepana Kollosvaryja, Franju Sebastianovića, Maksimilijana Čolića, Franju Šimanovića i Maksimilijana Vrhovca (kao izv. prof.); na pravu – Franju Milašinčića,⁶ Josipa Petrovića i Vinka Kalafatića; na filozofiji – Antuna Kukeca, Matiju Kirinića, Emerika Raffayja i Ildefonza Karvančića. Osim dvojice profesora prava svi su ostali bili sveće-

⁴ Tabella Politicam et Methodicam Cathedrarum, et Oficiorum Divisionem Academiae Regiae exhibens (Arhiv SR Hrvatske, Acta C. R. C., ad Num 97. ex A. 776, No 50).

⁵ V. originalni tekst u ovoj Spomenici, str. 306.

⁶ U službenim spisima: Milašin, ali se on sam potpisivao kao Milašinčić (usp. Bayer, Osnivanje, bilj. 27 i 54), a u tom ga obliku spominje i Calendarium Zagrabienae za g. 1783.

Curiae Duxerit, ac semper occasione Visitatorum Quarta Charta
 suo Comensurata ex Fundo Publico studiorum rite dependat.
 Inspectori vero Regio Nationalium Scholarum, cum hinc p[er]tinet
 alio etiam beneficio, et vnae medij provisione, et titulo tantum Veni,
 necationis annui 100, s[ed] praeter beneficium agrae Postalium ex-
 cendatam, ac Directorum occasione Visitatorum Eadem Comperentium
 ab eodem studiorum Fundo praestentur.

9° Cum autem in hac Scholarum et studiorum Coordinatione
 eo potissimum Nobis Clementer reflectendum esse putaverimus, ut
 per Decretam, et Propositionem Scholarum Reparationem in horum quoque
 Regiorum parte degentibus fidelibus Utilitatis Nosrae occasio videat,
 vna detur, proles sua in spes Patria educandi, ac in necessariis
 et Cuiuslibet statim convenientibus Excursuum Divisio formandi.
 Ideo in hinc Regni Nosrae vnam Academiam Regiam, nec non Ca-
 pitale Gymnasium, praeter alia Majora, et minoria Gymnasia, etiam
 praeter ea pro formandis etiam, et preparandis Districtibus illiuscu-
 dimagistris Capitalem Nationalem Scholam, praeter alias Civitates,
 vel, quidam, ac paganos Nationales, et Rurales Scholas etiam,
 dum ad hanc hinc sub N° 5° Tabellam specificata erigenda, ac respic-
 tione consideranda esse decrevimus.

10° 3:

10° Ut autem in hac Academia, et Capitali Gymnasio omnia
 suo ordine decurrant, et benigna Ordinatione Nosra plene Effectuen-
 tur; Ideo Academia hinc, et Capitali Gymnasio vniuerso vna Di-
 rectorum localem praeficere Constituimus, qui superiori Directori Re-
 gio plene subordinatus sit, Academiae vero, et Capitali Gymnasio
 iuxta hinc sub N° 4° ad hanc pro Directori Academiae, et Capitali
 Gymnasio simul intermalem Instructionem, quibus ea quoque, quae ad
 ordinem Politicum ipsius Academiae, et Capitalis Gymnasi pertinet,
 Summarie inserta sunt, dirigat; Pro Directori vero Academiae
 huius, et Capitalis Gymnasi virum Nobis fuit Iosephum Fesperger
 Capituli Zagrabensis Canonicum velut ab omni doctrina, et Cuius-
 que, ac alijs etiam praclaris qualitatibus Nobis peculiariter
 Comendatum cum de iure in illenate annuo 800, s[ed] stipendio Cle-
 menter denominare.

11° 7:

11° Cum autem in Deamentionata Academia, et Capitali Gymna-
 sio ipsius Professores, per Concursum a hinc ulla Status differentia deligi

deligi clementer velimus. Imo eundem Concursum in Eborac, ac in
 quam Civitatem Nostram Sagrabeniensem pro 1° affuturi Mensis Octobris
 in Praesentia Ludolphi Ludovici & Comitibus Eborac Comitiarum, &
 Referendarij Nostrij Regij Hungarico-Aulici, velut pro actu hoc
 in qualitate Comitiarum Nostrij Regij Clementer resoluti, adhibitis
 & Ratius sumis praefatis Superioris Auditorum Directore Regio, nec
 non Academia Directore, ac alijs etiam, quos Idem Comitiarum Nostror
 Regius ad actum hunc advocandos censuerit, indictionem, ac per
 Universas Regnorum horum Jurisdictiones, & Ordinariorum Publicarum,
 dum Clementer Praecipimus, & in iisdem Concurribus suo modo
 probatos, & delictos, Exhortatores vero Academicum & Gymnasio-
 rum, suffragio etiam Ordinarij approbandum Nostris medio Comiti
 hujus Nostrij Regij pro Clementissima Confirmatione demerere
 Proposui volumus.

1° Ut autem et Cathedra pro quibus concurrendum erit,
 nec non Annua stipendia, aliisque Commoda Professorum Municipis Co-
 herentia Cognita sint, ac his Motivis alleci aptissimi quibus pro
 hujusmodi docendi munere concurrendo, veniat motum, una Tabl.
 N° 6° la in sub N° 5° & 6° ad hunc publicanda erunt, in quarum una
 Cathedrarum Numerus, & pralectionum, Verius designata est, in altera
 vero stipendia pro iisdem Cathedris ad mensa designantur, quibus
 omnibus dem diverse subficiendum erit, illos, qui per concurrum
 etiam diligenter, post unius primum. anni decursum, ubi opere ipse
 & habiles, ac his Numeribus omnino dignos probaverint, Decreta
 compta consecuturos, illos nihilominus, qui industriam omnem
 in adimplendo munere suo ad satisfactionem Publicam impendunt
 praeter stipendia diuturnas etiam Remuneraciones Laboribus suis
 commensuratas inesseque obtenturos, ac peculiarem Gratiam No-
 stram Casarem Regiam induhie sibi conciliaturos, deficientes
 vero olim in munere docendi, si interea alia Ratione ipsam pro-
 spectum non fuerit, competente usque obitu Pensione ex fundo
 publico Auditorum providendos.

2° Cuiusmodi in eadem Tabella quovis tantum Quatuor
 voces in Dictionariis, et Gramaticis Clavibus designantur, quoniam
 Cursum iuxta Novam, quam praescribere intendimus docendi Me-
 thodem stabilire constitutum; Cum nihilominus & Peculiaribus
 reflectoribus

nici, a samo manji dio njih nije imao doktorat.⁷ Za razliku od isusovačke Akademije, na kojoj je u svakom od triju tečajeva filozofije samo jedan nastavnik predavao sve predmete, u Kr. Akademiji znanosti su pojedini predmet ili grupa predmeta imali svoga posebnog nastavnika. Daljnja razlika u nastavi filozofije na objema akademijama sastojala se u tome da se njezino težište u drugoj prenijelo na egzaktne i tehničke nauke.

Promjenu u duhu i usmjerenosti nastave na Kr. Akademiji znanosti programatski je izrazio Nikola Škrlec u svom govoru na prvoj sjednici profesorskog vijeća održanoj 11. listopada 1776.⁸ Polazeći od osude donedavnog isusovačkog monopola u školstvu i »barbarstva« skolastičkih tančina (scholasticarum subtilitatum barbaria) u znanostima, Škrlec je na prvom mjestu istakao činjenicu da je briga oko obrazovanja mladeži priznata najzad kao glavni zadatak kraljevske vlasti. On smatra da je sloboda, koja je za daljnji razvoj studija neophodna, osigurana sada time što su nastavnička mjesta otvorena svima koji to zaslužuju, bez obzira na stalež i zanimanje. U skladu s načelnom osudom isusovačke nastave, Škrlec namjenjuje Akademiji zadaću da ubuduće odgaja »čestite i korisne građane«.⁹ Da taj cilj postigne, ona – prema njemu – treba da iz različitih znanosti uzima sve što može korisno poslužiti životu, a da odbacuje ulaženje u isprazne pojedinosti.

Iako su temelji za reformu školstva bili položeni već g. 1776, ipak je prva školska godina bila u neku ruku pokusna. Za nastavnike Akademije i arhigimnazije bila je to godina staža, koji je ubuduće zadržan za svako novo postavljenje. Konačni, pak, nastavni plan i program donijela je 1777. godine »Ratio educationis totiusque rei literariae per regnum Hungariae et provincias eidem adnexas«. Kako se iz toga naslova vidi, reforma školstva u Hrvatskoj provodila se u okviru općenite reforme za cijelu ugarsku polovicu Monarhije i bila je zbog toga podređena njezinoj osnovnoj zamisli, s težištem izvan Hrvatske. Ta je činjenica bila razlogom da Hrvatska nije mogla imati univerzitet kao što ga je od te godine imala Ugarska u Budimu,¹⁰ a njezina Akademija bila je uređena kao i druge četiri škole iste vrste u Ugarskoj (Győr, Vel. Varadin, Košice, Trnava). Natječaji za mjesto profesora na Akademiji obavljali su se ubuduće samo na budimskom (kasnije peštanskom) univerzitetu, a kada je

⁷ Već »Ratio educationis« iz 1777. propisuje da »Doctores (tj. profesori) Academicos sublimiorum disciplinarum oportebit esse laurea Magisterii in Universitate insignitos« (§ XXV, 52) i da »nullus, nisi eo honore condecoratus, admittetur ad cathedras Academicas« (§ XXVIII, 55). Naslov magistra upotrebljavao se tada kao sinonim za doktora (doktor je magister koji predaje). Usp. o tome Bayer, Osnivanje, 250, bilj. 75. Uza sve to bilo je na zagrebačkoj Akademiji redovnih profesora, čak i vrlo uglednih, koji nisu imali doktorata niti su ga naknadno stekli.

⁸ Originalni tekst i prijevod Škrlečeva govora (Sveuč. bibl., R-7301) v. u ovoj Spomenici str. 308. Vj. Klaić ga je jednim dijelom preveo a drugim prepričao u naprijed spomenutom prilogu, objavljenom u »Hrvatskom kolu« (bilj. 1), odakle je taj isti tekst kasnije prenio u Spomenicu Sveučilišta 1874–1924, str. 20–22.

⁹ Ta je zadaća Akademije izražena u Ratio educationis (1777) gotovo istim riječima: »Praecipuum caput literarii hujus instituti in eo verritur, ut utiles cives effingantur« (§ CLXII, 277).

¹⁰ S pravom je na to upozorio Bayer, Osnivanje, 236, koji je na temelju spisa »Ratio educationis« iz 1777. pregledno izložio čitav sistem školstva u Hrvatskoj.

NIKOLA SKRLEC LOMNICKI, VRHOVNI RAVNATELJ SKOLSTVA
 U HRVATSKOJ I SLAVONIJI (1729—99)

1779, ukinućem Hrvatskoga kraljevskog vijeća, Hrvatska bila podvrgnuta Ugarskom namjesničkom vijeću u Budimu kao zajedničkoj vladi, ona je izgubila i mogućnost da autonomno uređuje svoje školske poslove.

»Ratio educationis« iz 1777. godine odredila je gotovo u svim pojednostima organizaciju i sistem nastave na zagrebačkoj Akademiji do kraja njezina opstanka. Studij teologije prepustila je, doduše, potpuno brizi crkvenih vlasti, a uskoro ga je Josip II (1784) ionako prenio u biskupsko sjemenište, iako se on i dalje nazivao fakultetom.¹¹

Dvogodišnja nastava na filozofiji i pravu, organizirana u po četiri katedre, s isto tolikim brojem redovnih profesora, odvijala se u toku školske godine svakog dana, osim utorka popodne, četvrtka i nedjelje, po dva sata prije i po dva sata poslije podne. Izvan ove satnice održavana

¹¹ »Facultas regia theologica in seminario generali Zagrabienensis« (1785). »Facultas Theologica in Lycaeo Episcopali« (1801).

su, prema dogovoru, predavanja iz izvanrednih predmeta, disputacije i sl. Ispiti su se na kraju svakog semestra polagali iz materije koja je bila upravo odslušana.

Kao nastavni jezik zadržan je latinski, među ostalim razlozima i zato jer se stanovništvo Ugarske i pridruženih joj strana sastojalo od sedam različitih naroda, pa je taj jezik bio neophodan za njihovo sporazumijevanje i trgovinu.¹² Međutim, Ratio nije zabranjivala upotrebu i drugih jezika u nastavi, među njima i slavenskih, ali nije poznato, koliko je i na koji način, npr., hrvatski jezik dolazio u Akademiji do izražaja. Od udžbenika, koji su potekli iz pera predavača, samo su priručnici Imbriha (Emerika) Domina o ugarskom privatnom pravu pisani hrvatskom kajkavštinom. Autor se pri tom svjesno poveo za primjerom drugih evropskih naroda koji »Jezik svoj narodni preštimačaju natuliko, da vu njem iste vekše Navuke ispisavaju«,¹³ a državne su ga vlasti u toj namjeri poduprle. Taj primjer upućuje na zaključak da je prvenstveno o samim nastavnicima ovisilo koliko će se narodnim jezikom služiti u nastavi, ali je premoć latinskog jezika bila već zbog toga neizbježiva jer je među studentima bilo ponekad i dosta Mađara.

To, naprotiv, nije bio slučaj i s nastavnicima. U razdoblju od preko pola stoljeća, koje je prethodilo prvom nastupu mladog preporoditeljskog pokoljenja 1830. godine, tek je izuzetno poneki Mađar postao profesor na zagrebačkoj Akademiji. Ostavimo li po strani teologiju, koja se nije ni desetak godina održala u njezinu okviru, onda upada u oči činjenica da je znatan broj profesora ostajao na njoj i po dvadeset, pa i više godina.

Do g. 1830. predavali su na Filozofskom fakultetu: matematiku Ild. Karvančić (1776–98), F. Klohammer (1799–1819) i I. N. Maenner (1823–41); fiziku A. Kukec (1776–97), J. Šug (1798–1804) i A. Šufflay (1806–34); filozofiju A. Raffay (1776–78), A. Minković (1780–1806), G. Valečić (1806–08), S. Čučić (1810–34) i Stj. Moyses (1829–47); povijest M. Kirinić (1776–1805), A. Nagy (1806–11) i L. Žužić (1813–34).

Na Pravnom su fakultetu u tom razdoblju predavali: građansko i kazneno pravo J. Petrović (1776–77), Ignj. Galjuf (1777–85), I. Budiach (1789), I. Švabelj (1791–1801) i I. Domin (1801–36); prirodno pravo V. Kalafatić (1776–84), P. Marković (1785–1810), K. Farkaš (1812–22) i Ant. Albely (1826–27); političko-kameralne nauke F. Lehnau (1776–1810), Lj. Jelačić (1812–24) i I. N. Henfner (1827–35). Kada je 1781. g. osnovana katedra za opću povijest i povijest staleža, na njoj su predavali

¹² »Denique, quod linguae, hujus usus quodammodo jam motivus et domesticus sit redditus, cum illius adminiculo tot dissimiles in Regno nationes facilius sese mutuo intelligere et commercium inter se exercere queant.« (Ratio § CI/4, 147.) – U § III, 7, Ratio nabija ove »nationes praecipuas« u Ugarskoj: »a) Hungaros proprie dictos, b) Germanos, c) Slavos (Slovaci), d) Croatas, e) Ruthenos (Potkarpatski Ukrajinici), f) Illyrios (Srbi), g) Valachos (Rumunji).« – Na značenje koje Ratio pridaje latinskom jeziku u Ugarskoj upozorio je Bayer, Osnivanje, 246.

¹³ Imbrih D o m i n, Predznanya pravicz szamoszvojnech vugerskeh I, Vu Zagrebu z Novoszelszkemi szlovami, 1818, III.

M. Štivalić (1781–1806) i Al. Čavrak (1807–09), a kada je ona 1812. zamijenjena katedrom statistike i rudnog prava, ovu je preuzeo J. Jurjević (1812–34).¹⁴

Od ovih, poimenično navedenih, profesora 3–4 bili su Nijemci, a ni za jednog ne može se sa sigurnošću reći da je bio Mađar; naprotiv, za neke s mađarskim prezimenom pouzdano se zna da su bili Hrvati. Moyses je, pak, bio svjesni Slovak, sklon Hrvatima.

Mađara je, zacijelo, bilo među nastavnicima mađarskog jezika i književnosti. Međutim, upravo je sudbina toga predmeta do njegova uvođenja kao obvezatnog 1833. godine vrlo poučna za ocjenu prilika na Akademiji. Pošto je 1791. postao neobvezatan predmet, predavali su ga J. Šug (1792–97), I. Domin (1799–1801), Al. Čavrak (1803–07),¹⁵ Stj. Rácz (1810–22), M. Szegedi (1825–27) i I. Mikussay (1828–32). Za taj predmet nije značajna samo dosta česta smjena nastavnika nego naročito njegova česta nepopunjenost, koja je znala potrajati i po tri godine. Prema nekim podacima, na Akademiji i njejoj gimnaziji polagali su 1795/6. ispit iz mađarskog jezika svega četiri učenika (od 287), a 1800/1. samo jedan učenik (od 391).¹⁶ Zaključak o nezainteresiranosti učenika za učenje mađarskog jezika, koji se iz tih podataka nužno nameće, ne može se, dakako, uopćiti bez daljih podataka iz vremena do 1833.

Međutim, vakantnost pojedinih katedara na Akademiji postala je na početku XIX stoljeća gotovo redovita pojava i ona nije bila potpuno uklonjena ni u 30-im godinama. U ponekim godinama ostalo je ispraznjeno i po više katedara. Katedra za matematiku, npr., nije bila popunjena od 1819–24; prirodnog prava od 1823–26; političko-kameralnih nauka od 1824–28. itd. Domin je 1810/1. ostao jedini profesor na pravu, a poslije otpuštanja Lj. Jelačića 1824. samo je još s jednim zastupao sve pravne nauke.

Uzroci takvim poremećajima u nastavi ne mogu se lako utvrditi. Možda je i apsolutistički režim Franje I (do 1825) ponešto tome kriv, a nema sumnje da slabo plaćena mjesta profesora na Akademiji nisu bila osobito privlačna. Akademija je od svog osnutka bila primorana da se izdržava iz školskog fonda koji je nastao iz imovine isusovačkog reda i bio dugo opterećen isplatom penzija exjezuitima.¹⁷ Još 1812. godine grof Adam Oršić, pišući svoje memoare, napominje da su »mala plaća, skupa vremena, nikakvi izgledi za dalja promaknuća i više novih planova studiorum doveli sada do toga da se za katedre natječu samo takvi ljudi koji inače nemaju nikakvih izgleda«. ¹⁸ Oršić je nesumnjivo pretjerao, ali je

¹⁴ Popis profesora na Akademiji za cijelo vrijeme njezina trajanja donosi Klaić, *Preteče*, 26–28. Ovdje je on izrađen na temelju podataka u »*Calendarium Zagradiense*«.

¹⁵ Klaić ne spominje Čavraka kao nastavnika mađarskog jezika, ali se on nalazi u popisu koji donosi *Calendarium Zagradiense* kao profesor toga predmeta na Pravnom fakultetu.

¹⁶ Usp. Sl. J e ž i ć. Klasična gimnazija i njeni učenici u hrvatskom preporodnom pokretu, *Zbornik Zagrebačke klasične gimnazije 1607–1957*.

¹⁷ Usp. o tome Bayer, *Osnivanje*, 235–236.

¹⁸ *Memoiren des Grafen Adam Orssich de Szlavetich*, *Arkiv za povjestnicu jugoslavensku* X, 1869, 257.

**PREDZNANYA
PRAVICZ
SZAMOSZVOJNEH
VUGERZKEH
DOMIN IMBRIHA**

Vszech Pravicz Doktor, pri Velikeh Skolah Zagrebeckeh Dogodozpisza Pravicz Szamoszvojneh Vugerzkeh, y ovch izteh tak Varaskeh, kak y Zaglavneh Navuchitela Kraljevzkoga, Ochitnoga, Narodnoga, Navuchitelov ovde Pravdoznanzkeh Ztarsshine, Obodvojega Szuda priszesnoga Pravdopravnika, y Szlavne Varnegyie Zagrebecke Szudbenoga Ztola Priszednika.

VU ZAGREBU,
z-Novoszelzkem! Szlovami.
1818.

NASLOVNA STRANA UDZBENIKA O UGARSKOM PRIVATNOM PRAVU
OD PROF. DRA IMBRIHA DOMINA (1818)

njegova ocjena materijalnog položaja, u kojem su se tada profesori na Akademiji nalazili, točna. Godinu dana prije (1811), Monarhija je, povrh svega, doživjela slom svojih financija i vrijednost je njezina novca pala na petinu svoga prvobitnog iznosa. Posljedice tog sloma još su se kasnije dugo osjećale.

Uza sve to ne može se poreći da je Akademija u to najteže doba hrvatske povijesti, koje je prethodilo nastupu mlade generacije 1830, odigrala važnu ulogu. Kao najviša školska ustanova, ona je odgajala generacije domaće inteligencije iz različitih hrvatskih zemalja. Od 1791–1830. filozofiju je na njoj završio 2191 slušač, a od toga broja otpada na Zagrepčane samo 15% i na došljake iz triju hrvatskih županija 40,3%. Prema tome, nešto manje od polovice svršenih filozofa potječe iz

drugih krajeva: Vojne Granice, Međimurja, Slavonije i Riječkog gubernija.¹⁹ Zahvaljujući velikim dijelom Akademiji, Zagreb postaje prosvjetno središte koje sve više povezuje razbijene hrvatske zemlje.

Da je Akademija u cjelini bila svjesna toga svog značenja, pokazala je 1790. godine, kada se 19. svibnja obratila Hrvatskom saboru s predstavkom u kojoj je staleže podsjetila na »sveučilišni privilegij« iz 1669. godine, iako se on tada bio zametnuo, i istakla potrebu da se on napokon »primijeni u praksu«. Na to su je poticala poglavito dva momenta koja je tadašnja situacija učinila aktuelnima: ozbiljna namjera da se »na sve službe u ovim kraljevinama«, tj. Hrvatskoj i Slavoniji pod banskom vlašću, namještaju »samo građani naše domovine«, i »nagovještaj« da će rat, koji se tada vodio protiv Turaka, biti uskoro završen pobjedom i oslobođenjem južnoslavenskih zemalja ispod turske vlasti, pri čemu bi – po mišljenju Akademije – predstojalo njihovo priključenje Hrvatskoj. A kako se u predstavci dva put izražava i nada da će uskoro biti »uklonjene sve zapreke znanstvenom radu«, na što se također »ozbiljno pomišlja«, nije isključeno da se tada u krugu Akademije računalo i s rješanjem pitanja oko zajedničkoga književnog jezika i pravopisa.²⁰

Sve te nade pokazale su se ubrzo ispraznima. Uzakonjenje edikta Marije Terezije o ukidanju Hrvatskoga kraljevskog vijeća u Hrvatskom saboru 1790, što je Hrvatsku izložilo ubuduće pojačanom pritisku s mađarske strane, i svršetak rata koji je Hrvatskoj, osim velikih žrtava, donio samo neznatan ispravak granice na krajiškom teritoriju, uvjerljivo su pokazali da objektivni uvjeti za tako duboke promjene koje je Akademija predviđala nisu još postojali.

Uza sve to je njezina akcija naišla na povoljan prijem u Hrvatskom saboru. Šesnaest godina poslije neuspjela pokušaja biskupa Josipa Galjufa da Mariju Tereziju 1774. g. privoli na osnivanje Sveučilišta u Zagrebu,²¹ Sabor je u instrukciji svojim nuncijima na zajednički sabor (1790) prvi put izrazio svoje pristajanje uz molbu Akademije i u slučaju nepovoljnog rješenja iznio zahtjev da se na Akademiji uvede barem »studium chirurgiae«,²² a to je ponovio u instrukciji nuncijima i iduće godine.

Gotovo trideset godina kasnije, 18. ožujka 1819, Akademija se proglasom na latinskom jeziku i kajkavskom narječju obratila na »najplemenitije građane« s pozivom da, »pridonijevši novac na oltar domovine«, omoguće stvaranje zaklade, iz koje bi se, po primjeru »muzeja i svetišta knjiga« u Pešti, Pragu, Brnu, Grazu i Lavovu, namjestilo potrebno osoblje i ubuduće nabavljala »najvažnija djela znanosti« u njezinoj knji-

¹⁹ Usp. K. N e m e t h, Zagrebačka akademija uoči Narodnog preporoda, »Iz starog i novog Zagreba«, 1957, 170.

²⁰ Tekst ove predstavke u latinskom originalu i hrvatskom prijevodu v. u ovoj Spomenici str. 317. – Na zaključak o brizi oko književnog jezika i pravopisa navode riječi: »amovendis obicibus literarum« i »remotis omnibus literarum impedimentis«. F. F a n c e v, Hrvatski ilirski preporod jest naš autohton pokret, Hrvatsko kolo XVI, 1935, 43/4, smatra da se pri tom pomišlja na »k n j i ž e v n e z a p r e k e (zacielo koje su tada rastavljale Hrvate i Srbe)«.

²¹ O tom pokušaju v. opširnije Bayer, Osnivanje, str. 224–225.

²² Originalni tekst toga mjesta u saborskoj instrukciji v. u prilogu »Spomenice na svetčano otvaranje Kr. sveučilišta Franje Josipa I. u Zagrebu, prvoga hrvatskoga, dana 19. listopada 1874«, Zagreb 1875, 112.

Szlavna Domovina!

Druge zverhu cheterdeszet brojise Leto, da izebrani vszake fele Knig od Boltisara Adama Kerchelicha Opata, y Kanonika Zagrebechkoga, glaszovitoga pri Ztranzkih takaj Narodih Domoroacza nashoga, Kraiyevzkoj ovoj Akademii prikazan kinoh vszem Dike narodne Lyubitelom na radozt, Navukov pako naszlednikom na korizt obchinzki je postal, y ovak darslivoga Prikazitelja selyu, kakti Czilya szvojeja doztignuti je mogel.

Ar od dana 17^{sa} Szeszvetchaka, cheterti najmre Meszczekeszneje, kak preszvetli Czeszar, y Kraiy Apostolzki Ferencz F^o Bibliotheku nashu neszamo pohoditi, nego takaj y z-previzoke Ruke szvoje podpizkom znamenuvati Miloztivno je doztoyal, vszem y vsakomu tak odperta je, da vu dnevih neskolnih za chtenye obchinzko priredyena od vszih vu Znanoztih napreduvati selejuchih ne z-malum hasznum pohadyaszze.

Y zato, akoprem ovomu Ztoletju ztopram dika ova zachuvana je bila, ter kesznceje, kak darsliv Domorozcz je seiel, prikaz nyegov zvszema hasznovit je postal; nistarmanye vendar terszenye, koje od vszeh Ztranih Domovine taki naztalo je, kak berse Odpisz od Vizokoga Vugerzko-Kraiyevzkoga Tolnacha od dana 3^{sa} Grudna leta 1816. Broja 34557 * vu Domovini razglashen bi bil, szegurno chini Uffanye, da ovoga znanztvih Temelya vu Ztalishu pochетка szvojeja Lyubav Domovine zapuztila nebu.

Pervo Knigarniezi ovi vu Broju, y dobroti Knig oszebito povekshanye pridozpelo je od Grofflicze Eteonore Patachich glaszovitoga pri nasz, vu Ratu, y Miru Plemena zadnye odmirajuचे Rozgve Barthola najmre Pattachicha oztavlene vdo-ve:

Velike Czene Dara ovoga vu znamenujuchem zadnyesha leta van daneh Knig broju vnogo povekshala je darsлива Ruka Nyih Excelenczie Gozpodina Biskupa Zagrebechkoga Maximiliana Verhovcza, koj z-jednakum Zkerbjum, kak vu vszake za haszen, y Diku Domovine povekshati prilike tulikoput vre Ochituvaj je, da y ovo na izti Czily pelajuče nardyenye na dalye pomagaj bude, ne jeden krat Obchhati doztoyal je.

Treh oveh czeloj Domovini szlajnih Pochetnikov vu vishе Jezer Knig y Rukopiszih postavljenoga dara vnogi drugi Viteski Domorochozi nikai z-menshem prave darslivosti szve-

* po ovom Odpisu Bibliotheka ne szamo na vrednozt obchinzku je podignyeda, nego takaj nyoj od szlovotizke Mudrozkupchine Vugerzke od vszeh tamno vu buduche pritzkanih Knig jeden Tvor (Exemplar) darsitaze mora, ter Knige ravno tak, kak gore imenuvanoga Kanonika nigdar iz Domovine odnezti szlobodno bude.

dochazfvom do 10,000 falatov povekshali jeszu; kojeh Imena, y prikazi Zdusnum zahvalnoztjum vu Letnikih Akademie na veke zachuvani budu.

Koja vre szada obchinzka ne iz maloga zaizto pochetka podignyena Znanztvih priprava, da Czilyu szvojemu potpunoma zadovolji, y vu Skolnih tulikajshe dnevih vszakoinu haszni; mora vu vszih znanoztih nove izhadyajuche poszle od Leta do Leta dobivati; mora vre szada szama szvoje priszesne imati Chaztnike, y Dvorjanike, koji reda, y sznagu obdersavati, chtejuchem dvorbu, y tolnacha davati, ter za vszaki nadozpevajuchi Kvar dobro ztati dusni budu: — Za ova vekshi Ztroski y Szegurni dohodki neodzvanem nachinom potrebnj jeszu natuliko, da prez vanyzke pomochi, y Fundaczie na dalye obztati nebi mogla.

Da anda ovak szrechno pochet predragoj Domovini korizten poszel zbog pomenkanya dohodkov, koji nyemu za szada zevszema menkaju, vu porodu szvojem nezaotzane. Akademia ova chutech dusnozt szvoju, za Domovine szinov szerdca, y pameti okinchiti, nedvoji doszad imanu brigu szvoju dareslivem Domovine nashe Varashchanom zauffati, y vu uffanyu ovom ztem szegurnesha bitj, zkem vekshe Aldo-ve blisni Orszagi, kojem mi vu Lyubavi Domovine szegurno zapoztavlyeni niszmo, vu podignyenyu domorodzkih Navukov doprinashaju, kada vu oveh nasheh vremenih pod szrechnum mira Kitum vu Pestu, Pragi, Nemskom Graczu y oztalih meztah naj zmosnesse znanoztih priprave podigaju; moremo anda prez zameri diku Domovine ne vu Blagu, y Imetku oszeb- nih, nego vu obchinzkom Domorodczov poznanztvih, y navukih razbiztrenyu poztavlyajuch, plemenite Domorodcze nashe pro- sziti: da vu Penezih, Knigah, Rukopiszih najmre takovih, koji znanozt dogodyajov Domovine nashe razshiriti, y oszvetiti bi mogli, z-navadnum dareslyivoztjum szvojum ono, kaj, y kuliko Vremen teskocha dopuscha, doprineszu: Pokehdob da iz szemena ovoga, koje vu plodnoj oszebujnih glav domo- rodzki - Zemlyi pod nikaj neprejde, szada obilnoga ztalno chekati y vre vezda vu nadoraztujuchih Domovine szinih Lyu- de, koji nyeinu szlobodu branili, nyeinu Diku izvishavali budu, veszelo videti moremo.

Ovo je nezatrudyeno Terszenye, y zasgana selya Bogu, Kralyu y Domovini na dalye vszigdar verno szlusic se- lejuche.

Dana 18⁵⁴ Szuszcza Meszcza leto 1819.

Kraljevzke Akademie
Zagrebechke.

žnici otvorenoj najzad 1818. javnosti. Pri tom je Akademija imala na umu prvenstveno brigu za one knjige i rukopise »koji služe osvjetljavanju naše povijesti«. ²³ Taj je proglas naišao na znatan odaziv u široj javnosti; prilozi su stizali »iz cijele Hrvatske i Slavonije, a od česti i iz Vojvodine«. ²⁴

U tri decenija koji dijele ta dva značajna spisa profesorski se zbor Akademije, dakako, potpuno izmijenio, a neku osobnu vezu među njima uspostavila su samo dva predstavnika grofovske obitelji Sermage, Petar i Josip, koji su gotovo trideset godina vršili dužnost vrhovnog ravnatelja škola u Hrvatskoj.

Među profesorima Akademije bilo je do 1830. godine više njih koji su svojim nastavnim ili javnim radom mogli utjecati na svoje slušače budeći u njima nacionalnu svijest, pogotovu poslije 1790. godine, kada se usporedo s uvođenjem mađarskog jezika u javni život Ugarske počela svjesno provoditi i politika mađarizacije.

Matija Kirinić, koji je gotovo trideset godina predavao »pragmatičku povijest Ugarske«, zamolio je 9. lipnja 1791. Hrvatski sabor da mu dopusti raditi u Zemaljskom arhivu, kako bi mogao mladež bolje upoznati »s domovinskim stvarima«. ²⁵ Od njega potječe i popis pitanja iz ugarske povijesti za javne ispite, koji se od 1797. godine, otkada se prvi takav tekst sačuvao, ponavljao u osnovi sve do g. 1816. ²⁶ Iz njega se vidi da je Kirinić predavao i nešto hrvatske povijesti od doseljenja do početka XII stoljeća i da je, među ostalim, stvaranje hrvatsko-mađarske državne zajednice 1102. prikazivao kao rezultat saveznog ugovora. Međutim, drugih podataka o njegovoj djelatnosti nema niti je on za sobom ostavio neko znanstveno ili književno djelo.

Njegov drugi nasljednik na katedri povijesti Antun Nagy razvio je, naprotiv, živu izdavačku djelatnost na narodnom jeziku. Izdavao je kalendare na kajkavskom i štokavskom narječju, preveo s njemačkog opsežnu knjigu o Napoleonu i 1813/14. pripremao izlaženje novina »Slavonski (kasnije i Horvacki) Phoenix«, za koje je carevom odlukom dobio, doduše, dopuštenje, ali se njime nije poslužio. ²⁷ No sva ta djelatnost pripada razdoblju koje je slijedilo poslije Nagyova boravka na Akademiji, a iz njegovih se ispitnih pitanja (1807) vidi da hrvatskoj povijesti u doba

²³ Kajkavski i latinski (s prijevodom) tekst toga proglasa v. u ovoj Spomenici, str. 320–324.

²⁴ F. Fancev, Dokumenti za naše podrijetlo hrvatskoga preporoda (1790–1832), Građa za povijest književnosti hrvatske XII, 1933, XLI. (Fancev ne kaže odakle mu taj podatak, ali izričito spominje priloge »od učenika osnovnih i srednjih škola, od učitelja, profesora, svećenstva, krajiških oficira, nižega plemstva i t. d. [...]«.)

²⁵ U bilješkama koje se u skupini: »Građa o visokom školstvu i sveučilištu u Zagrebu« čuvaju u Arhivu JAZU, ormar XIX, 1, 29, Vj. Klaić je zabilježio da je Kirinić 9. VI 1791 (u Spomenici, 1925, naveo je samo g. 1790!) obrazložio svoju molbu riječima: »ut iuventutem in rebus patriae multo uberius, fundatiusque instituere atque erudire valeat«.

²⁶ Ta se ispitna pitanja, štampana pod naslovom Positiones (ili Tentamen) ex historia pragmatica Regni Hungariae (et partium adnexarum), od 1797. do 1816, nalaze danas u Sveuč. biblioteci pod sign. R II F-8°. Fancev, Dokumenti, n. dj., 43–44, donosi pitanja o hrvatskoj povijesti iz Kirinićeva Tentamena pod br. 10.

²⁷ O A. Nagy u usp. F. Šišić, O stogodišnjici ilirskog pokreta, Ljetopis JAZU 49, 1937, i Enc. Jug. 6, 1965, 198.

SIMEON ČUČIĆ, PROFESOR NA ZAGREBAČKOJ AKADEMIJI 1810—34

narodnih vladara nije obraćao nikakvu pažnju, iako je Kirinićev tekst o savezu s Mađarima prenio bez promjene. Teško je, dakle, reći koliko je doista mogao utjecati na svoje učenike.

Značajan izuzetak čini u nastavi povijesti Simeon Čučić, grkokatolički svećenik i profesor filozofije, koji je poslije Nagya, kao suplent, predavao i povijest. Njegova pitanja za javni ispit iz g. 1811.²⁸ sadržavaju toliko građe iz hrvatske povijesti, ne samo o njezinu najstarijem razdoblju do XII stoljeća, da pretpostavljaju temeljito poznavanje dotadašnje historiografije. Nije isključeno da se Čučić doista služio odličnim djelom J. Mikoczyja (1806) kao udžbenikom hrvatske povijesti u doba državne samostalnosti.²⁹ Na žalost, već iduće godine (1812) Čučić se vratio na Kirinićev popis pitanja, koji je, s obzirom na hrvatsku povijest, bio neusporedivo oskudniji. Objašnjenje za taj postupak može se

²⁸ Fancev, Dokumenti, 55–59, donosi izvratke iz Čučićevih Positiones pod br. 14. (Ove se ne nalaze u svesku s ostalima pod sign. R II F-8° nego imaju sign. P 21085.)

²⁹ Fancev, Dokumenti XIX: »Mnogo pitanje javnih ispita od god. 1811 [...] pretpostavlja to Mikocijevo djelo (tj. Otiorum Croatiae liber unus; J. Š.) kao udžbenik za hrvatsku narodnu historiju na filozofskom fakultetu.«

samo naslutiti: možda je to bila posljedica pritiska odozgo. Na takav zaključak navodi slučaj Čučićeva nasljednika Ladislava Žužića, koji je u svojim pitanjima iz g. 1816. dao hrvatskoj povijesti manje mjesta od Kirinića.

Do 1830. godine ne može se ništa poblizje reći ni o radu profesora filozofije Stjepana Moysesa, koji je u 30-im godinama svojom javnom i tajnom djelatnošću nesumnjivo posvjedočio svoje duboke simpatije za preporodni pokret.

Na Pravnom se fakultetu, pored I. Domina koji je od 1818–31. izdao niz knjiga o ugarskom privatnom pravu na kajkavskom narječju, isticala snažna ličnost Ljudevita Jelačića, koji je zbog otvorenog otpora protiv apsolutističkog režima 1824, poslije dvanaest godina, bio otpušten iz službe.³⁰ U svojoj pjesmi »Veseli zpmenek zlatnih pravic« iz 1822. godine on se založio za narodni jezik u književnosti, za jedinstvo Slavena i ujedinjenje južnoslavenskih zemalja.³¹

Postoji, najzad, jedan podatak koji se, po imenu, veže uz profesora opće povijesti na pravu Mihajla Štivalića, ali se ne može smatrati točnim službe.³⁰ U svojoj pjesmi »Veseli zpmenek zlatnih pravic« iz 1822. godina. Čini se da se samo na L. Žužića može odnositi izjava Antuna Mažuranića da je od svog nastavnika povijesti na Akademiji (1826–30)³² »prvi put čuo o Slavenstvu«.

Iako nedostatna izvorna građa ne dopušta da s nekom sigurnošću ocijenimo značenje Akademije, u cjelini i po svojim pojedinim predstavnicima, za preporodni pokret, dvije su činjenice nesumnjivo dokazane: 1. da je prvo pokoljenje njegovih boraca neposredno proizašlo iz Akademije i 2. da je u času njihova nastupa među nastavnicima bio svega jedan Mađar, i to učitelj mađarskog jezika. Godine 1829. i 1830. svršavaju studij filozofije na Akademiji D. Rakovac, Lj. Farkaš-Vukotinović, I. Derkos, P. Štoos, Vj. Babukić, M. Smodek, J. Kunder, A. Nemčić i J. Marić.³³ U profesorskom, pak, zboru, kojem je tada predsjedavao grof

³⁰ Usp. F. Fancev, Zašto je prof. dr. Ljudevit Jelačić Bužimski god. 1824. bio lišen službe, Hrvatska revija X, 1937.

³¹ Fancev, Dokumenti, 173–177, donosi tu pjesmu pod br. 26.

³² T. Smičiklas saopćava u svojoj biografiji A. Mažuranića (Matica hrvatska od godine 1842. do godine 1892. Spomen-knjiga. Zagreb 1892, str. 290): »Pripovijedao nam je sam Antun, da je prvi put čuo o Slavenstvu iz predavanja prof. Štivalića. On da im je počeo pripovijedati i o ruskoj povijesti, a tadanji prodirektor na akademiji rođeni Magiar, da je više puta na ključanicu od školske sobe namještao uho, da čuje, što Štivalić predaje.« – Fancev, Dokumenti, XLII, zadovoljio se napomenom da je Mažuranić sačuvao »spomen na Štivalića [...] iako ne u potpuno ispravnoj vezi«. Međutim, A. Mažuranić rodio se samo godinu dana prije (1805) nego što je Štivalić umro (1806). Od prodirektora Akademije samo je F. Klohammer došao iz Ugarske, a on je tu dužnost imao do 1826. kada je Mažuranić bio na I godini filozofije. Tada mu je povijest predavao L. Žužić.

³³ Fancev je s pravom upozorio na tu činjenicu (Dokumenti, XLIV), vrlo važnu za ispravnu ocjenu preporodnog pokreta. Točna je njegova konstatacija da »iz redova onih koji su svoje svršili samo na toj našoj visokoj školi potječe najveći broj boraca za ideale hrvatskoga preporoda« (XLIII). – Fancev je dokazao da je učenicom zagrebačke Akademije bio i Antun Mihanović, pjesnik hrvatske himne (usp. F. Fancev, Školovanje Antuna Mihanovića Petropoljskoga, Nastavni vjesnik 39, 1930). On je na Akademiji učio pravo od 1811–13, dakle u vrijeme kada je predavao i I. Domin. a zacijelo je u šk. god. 1810–11, kada je svršavao filozofiju, slušao i predavanja S. Čučića iz hrvatske povijesti.

Josip Sermage kao vrhovni ravnatelj škola, nalazili su se 1830. i 1831. godine Hrvati I. Domin, J. Jurjević, L. Žužić i A. Sufflay, Nijemci I. N. Henfner i I. N. Maenner, Slovak Stj. Moyses i Mađar I. Mikussay.³⁴

Iako je među svršenim slušačima Akademije, koji će se uskoro istaći svojom preporoditeljskom djelatnošću, bilo pripadnika različitih društvenih slojeva, pa i plemstva, ipak su među njima prevladavali plebejski elementi. U skladu s postepenim usponom nižih društvenih slojeva, koji je bio uvjetovan sve snažnijim prodorom kapitalizma u dotrajali mehanizam feudalnog sistema, socijalna se struktura slušača Akademije u prvih pet desetljeća njezina opstanka temeljito izmijenila. Prema jednom računu,³⁵ od 1791–1830. godine, od svršenih je filozofa 48,7% bilo građanskog, 33,3% seljačkog i 11% plemićkog porijekla. Međutim, ako se brojčano kretanje studenata filozofije slijedi po kvinkvenijima, onda upada u oči dosljedno opadanje plemićkog udjela među njima i stalan porast građanske djece. Procenat plemića spao je od 31,1% na 6,1%, a udio se građana u posljednjem petogodištu (1826–30) popeo na 62,2%. Seljaci su se, doduše, u razdoblju od 1796–1800. uspjeli do značajne visine od 47,3%, ali su najzad pali na 25%.

Usprkos očiglednoj demokratizaciji društvenih odnosa, ma kako ona pri tom bila spora, nerazvijena je ekonomska podloga osjetljivo sprečavala socijalnu diferencijaciju i razvoj buržoazije. Ništa ne govori rječitije o tom zaostajanju od činjenice da se 63,3% svih svršenih filozofa u razdoblju od 1790–1830. odlučilo za svećeničko zvanje, a samo 29,4% za činovničko. Doduše, udio klerika postepeno je opadao kao i udio plemića, pa je postotak učenika koje su školovala privatna lica porastao najzad na 51,7%, a postotak onih koje je izdržavala crkva pao na 16,2%. Te brojke dovoljno objašnjavaju veliko značenje koje je u preporodnom pokretu pripalo nižem svećenstvu, a one postaju i razumljivije ako se ima na umu da su javne službe izvan slobodnih kraljevskih gradova bile do g. 1844. otvorene samo plemićima.

Uostalom, vjerski je odgoj imao veliko značenje ne samo u životu gimnazijalaca nego i studenata Akademije. Statuti Akademije od g. 1826.³⁶ točno određuju njihove vjerske dužnosti, od redovitih sati vjero-

³⁴ T. Smičiklas, Vjekoslav Babukić (Matica hrvatska od godine 1842. do godine 1892, n. dj., 246), netočno tvrdi da 1830. na zagrebačkoj Akademiji »neima ni jednoga Hrvata profesora, »ve su to ljudi iz Ugarske, ako i nisu Magjari«.

³⁵ Usp. Nemeth, Zagrebačka akademija uoči Narodnog preporoda, n. di., (bilj. 19), i ocjenu toga rada od J. Šidaka u Historijskom zborniku XIII, 1960, 328–329. Nemeth je svoj vrlo koristan prilog izradio na temelju podataka sadržanih u »Classificationes Auditorum Phylosophiae Secundi Anni«, koja se građa nalazi u Historijskom arhivu Zagreba.

³⁶ »Statuta ab omnibus qui in hac Regia Academia Zagrabienisi, et eidem adnexo Archi-Gymnasio frequentare cupiunt, observanda« od 31. siječnja 1826, prva te vrste, nalaze se u Arhivu SR Hrvatske (DS-1, kut. 5, 1814–1846, br. 456). Dosada nisu bila objavljena (v. dokumentarni prilog br. 6. u ovoj Spomenici, str. 325). Ona se isključivo odnose na učenike gimnazije i studente Akademije, te daju slikovitu predodžbu o njihovoj svagdašnjici. U položaju i nastavnoj funkciji Akademije nije se njima ništa promijenilo. Pokazuje to i »Ratio educationis« od iste godine, u kojoj se samo ponavlja istovetan tekst sadržan u »Ratio educationis« od g. 1806. Prema tome, nije opravdana tvrdnja Vl. Bazale, Preteče . . . n. dj. (v. bilj. 2), da tim svojim unutarnjim aktom, donesenim na sjednici profesorskog zbora i potpisanim od prodirektora F. Klohamera, Akademija i formalno postaje »visoka škola kao svako drugo ondašnje sveučilište« (72).

Statute ab omnibus qui in hac Regia
Academia Zagradiensi, et eidem adnexo
Arch. Gymnasio frequentare cupiunt, observanda.

Ad Inventuram Scholarum
in utilitatem Principis, et Patrie edu-
candam, alia cum ingressu Scholarum
et alia Eruditione deinceps per An-
num observanda. Summatimque
Clementer ordinavit, quae ut exactissi-
me implerentur, poena una in eis
sanctas, ut vel ipse contra finem Edu-
cationis quodvis molendi in centigra-
va restimatur, adolutae sent.

Quae in Ingressu Scholarum
Inventus Scholastica tenenda ha-
bet, huc redeunt:

1° Nemo Abi publicetur
sine, ut hic gaudeat beneficio Im-
pendi, quia non de studio qualiter
anno praeterito terminatus, seu de
morum integritate, atque de Congruo
sine colligenda stipendia vivendi, modo,
testimonium sincerum prodiderit. Ita

2° Testimonium Scholasti-
corum subditum non madversioni
gravisime si enim praeteritum
quod poena delicto Commemora-
tae veniant subpendere, immo
ad Scholam, quam subterfugere
voluerint.

ILLMO AC RDMO D. IOS. COMITI
 SERMAGE
 DE SZOMSZEDVAR
 ABBATI B. M. V. DE ABRAHAM
 S. C. R. A. M.
 CONSILIARIO
 CATH. ECCL. ZAGR. CAN. VEN.
 CAP. LECTORI
 SS. THEOL. DOCTORI
 REGN. CROATIAE ET SLAVONIAE
 SUP. STUD.
 DIRECTORI
 HORUM GRADUUM STATORI
 MUNIFICO
 IN PERPETUAM MEMORIAM
 GRATUM ATHENAEUM
 ZAGRABIENSE
 MDCCCXXIX

NATPIS NA STUBISTU U ZGRADI AKADEMIJE NA KATARINSKOM TRGU

Prijevod: PRESVIJETLOME I PREČASNOME GOSPODINU JOSIPU GROFU SERMAGEU / OD SUSEDGRADA / OPATU B. D. M. OD ABRAHAMA CESARSKO-KRALJEVSKOM DVORSKOM / SAVJETNIKU / KANONIKU LEKTORU PREČASNOG KAPTOLA ZAGREBACKE KATEDRALNE CRKVE / DOKTORU SVETE TEOLOGIJE / VISIH SKOLA KRALJEVINA HRVATSKE I SLAVONIJE / RAVNATELJU / OVIH STUBA POSTAVLJACU / VELIKODUSNOME / NA TRAJAN SPO-MEN / ZAHVALAN »ATENEJ« (AKADEM'IJA I GIMNAZIJA) / ZAGREBAČKI / 1829.

nauka do čestog i obvezatnog polazjenja službe Božje i ispovijedi (»bar jedanput na mjesec«!). Da je takav odgoj odgovarao osnovnim smjernicama tadašnje državne politike, najbolje se može vidjeti iz onog odlomka Statuta u kojem se mladež upozorava na teške posljedice nesavjesnog vršenja vjerskih dužnosti. »I to je čvrsta volja presvetog Veličanstva« – stoji u tom pravilniku – »da se oni koji dobiju lošu ocjenu iz vladanja ili vjeronauka ne smiju nadati da će dobiti kakvu službu. Odnosne ih jurisdikcije ne smiju ni za kakvu službu bilo kandidirati, bilo izabrati, bilo uposliti. Stoviše, ako oni koji već imaju neku službu budu žigosani zbog lošeg ponašanja ili bezvjerstva, neka ne budu promicani u više službe, čak neka, prema prilikama, budu sasvim otpušteni.«

II

Sudionici preporodnog pokreta smatrali su njegovim početkom pokretanje Gajevih listova g. 1835, ali su već 1830–32. obilježile prekretnicu koja je navijestila prekid s prošlošću i pripremu za budući pokret. Pored obrane municipalnih prava Hrvatske od protonotara Josipa Kuševića (1830) i Gajeve »Kratke osnove horvatsko-slavenskog pravopisanja« (1830), u kojoj je bio zacrtan osnovni program pokreta – reforma latiničkog pravopisa i zajednički književni jezik, bivši studenti Akademije P. Štoos (1831) i J. Kundek (1832) izrazili su u svojim pjesmama zanosnu vjeru u budućnost nacionalne ideje. A kada su 1832. godine ugledali svjetlo i programatski spisi mladog pravnika I. Derkosa i starine grofa Janka Draškovića, omladina je, predvođena Lj. Gajem, započela akciju za pokretanje novina i uz to izvojevala na Akademiji svoju prvu veliku pobjedu: uvođenje žive narodne riječi kao dobrovoljne nastave. Iste godine kada se u Hrvatskom saboru potkapetan kraljevstva Juraj Rukavina zahvalio na svom izboru, izvan običaja, hrvatskim jezikom, u Akademiji je svršeni pravnik i doktor filozofije (1831) Matija Smodek prvi put otvorio tečaj toga jezika za svoje drugove. Bilo je to neposredno prije nego što je 1833. nastava mađarskog jezika postala obvezatna za učenike u Akademiji i u hrvatskim školama uopće.

Još prije nego što je završio studij prava na Akademiji, Matija Smodek obratio se na neke njezine profesore s molbom da mu dopuste javno predavati hrvatski jezik, i to na kajkavskom narječju. Vjerojatno je već tada, povodeći se za J. Dobrovským, izradio i »slovnícu horvatsku«, koja se, međutim, nije sačuvala. Otpor mađarskih studenata, koji se pojavio prilikom objave Smodekovih predavanja, i žestoka reakcija na strani slušača–Hrvata potakli su profesorski zbor da donese i formalnu odluku o Smodekovo molbi. Tada je zbor, pod predsjedanjem grofa J. Sermagea, zaključio da se molbi udovolji. Prema sjećanjima F. Kurelca, od profesora su se za takvo rješenje založili osobito Stj. Moyses i oba Nijemca među njima, I. N. Maenner i J. N. Henfner, a Sermage im se priključio i tako omogućio donošenje povoljne odluke.

Smodek je 6. studenoga 1832. održao prvo predavanje, koje je započeo uvodnim razmatranjem o značenju toga događaja. U tom je govoru brizi za materinski jezik u drugih evropskih naroda suprotstavio nemar Hrvata. »Jezik materinski,« – konstatira on – »koj ovak i tak v nikakvi časte niti vrednosti ne je, podkapa se, hoće mu se ono zadnje mestence, na kojem čući, vzeti, i on čisto z Domovine zrinuti, zhititi. Ovde je Horvat Horvatu drugi narod; Horvat sramuje se vre Horvatom nazivati; Horvat pet šest rečih iz tudjega jezika znajući stidi se već horvatski spominuti. Vse odtudjeva se [. . .]« Ali goleme raširenost »slavenskog našeg jezika, kojega pol skorom Europe govori«, njegova sjajna prošlost i ponovni procvat u suvremenoj književnosti Čeha, Poljaka i Rusa treba da i Hrvate potaknu na pojačanu brigu oko njegova vraćanja u staru »čast i vrednost«. Ne odričući se i dalje učenja tuđih jezika kao

1832
Blagovječje
pri početku navučanj
iz materinskoga jezika
u Zagrebu dana 6. Studna 1832.
djetano
od Mathe Smodeka
Mudrov Klobučnik i Mudroljubja
& Sveuč. nastavnika i Visokoga Šk.
za Slavnskoga i Hrvatskoga Prisc.
škoga Bilčanika.

NASTUPNO PREDAVANJE MATIJE SMODEKA O HRVATSKOM JEZIKU
OD 6. STUDENOG 1832 — PRVA STRANA RUKOPISA

»sredstva vzajemnosti«, Smodek upozorava na »nedvojbeni i svakom znani Mudroljubja temelj: Zobraženost puka s zobraženostjuz jezika jednakim korakom stupa«. Otada je Smodek sve do 1846. godine besplatno predavao hrvatski jezik dobrovoljnim slušačima Akademije.³⁷

Kao i u 20-im godinama, tako se i poslije 1830. češće događalo da je i po više katedara na Akademiji ostajalo na duže vrijeme ispražnjeno. Slučajnim stjecajem prilika Akademija je zbog smrti 1834. odjednom izgubila četiri profesora: A. Šufflaya, S. Čučića i L. Žužića na filozofiji

³⁷ O počecima Smodekova tečaja nije dosada bilo točnih podataka. Njegov školski drug, Fran Kurelac (Fluminensia, 1862), nagadao je da je to bilo 1833. godine. Šišić je čitavu akciju stavljaio u g. 1831, a Fancev u mjesec siječanj 1832 (Hrvatski ilirski preporod, n. dj., 26 i 42). Pripremajući svoje »Dokumente o našem podrijetlu hrvatskoga preporoda« Fancev je bio uvjeren da Smodekov uvodni govor »nije ni štampom objavljen, a valjda ni inače sačuvan« (42), pa je u knjigu uvrstio samo »kraću objavu« koja se pod naslovom: »Navučanje jezika horvatskoga«, našla među Gajevim papirima, pisana njegovom rukom.

Međutim, Smodekov govor, napisan od njega i datiran 6. XI 1832. nalazi se i danas među njegovim rukopisima u Sveuč. knjižnici, pod sign. R 6144, odakle ga u cjelini donosimo u ovoj Spomenici (str. 334).

v. černi grab po kopati, tek
 samo da njemu chast i vren
 enost, koja mu slišti, po
 kumiti. Pottavemo nije ar
 proš senje, koje potne prodi
 nah vremenog pogubistie,
 La pako vsa vasha ter
 enja i misljenja tamn
 kanc, vasho mu avam me
 stu skupštavjanje sve
 rochi. P. S. K. K.

v. Zagrebu dana 6. Oktobra 1838
 c. Matho Smodek
 i. Sankov i. lo. Corniti
 i. Murroljutja i. Sankov
 i. Sankov i. Sankov
 Sankov i. Sankov
 Sankov i. Sankov

NASTUPNO PREDAVANJE MATIJE SMODEKA O HRVATSKOM JEZIKU
 (POSLJEDNJA STRANA RUKOPISA; V. POTPUNI TEKST NA STR. 334)

i J. Jurjevića na pravu, a 1835. i J. N. Henfnera. Zbog toga u šk. god. 1834/5. nije bilo nastavnika za prirodno pravo, statistiku i rudarsko pravo, fiziku, poljodjelstvo i prirodopis, povijest i mađarski jezik, a ni kasnije se nije tih pet katedara tako brzo popunjavalo. Hrvatski sabor se još 1836. godine, u čl. XIX, požalio na takvo stanje, iako ima sposobnih domaćih kandidata. Prema tome, uzrok takvom nemaru treba tražiti u nedovoljnoj brizi najviših školskih vlasti u Ugarskoj.

U 30-im i na početku 40-ih godina došli su kao profesori na Akademiju: Mađari Antun Molnár (1836–50), Theodor Pauler (1839–48) i J. Machik (1841–48), a katedru fizike preuzeo je 1836. i zadržao je do 1844. Ivan Mikussay, koji je dotada bio na njoj povremeni nastavnik mađarskog jezika; zatim Hrvati Pavao Muhić (1835–50), Matija Smodek (1838–50) i Romuald Kvaternik (1837–50).³⁸

³⁸ Periodički letak-brošura »Branislav«, koji je Narodna stranka potkraj 1844. počela zbog cenzure izdavati u Beogradu, optužio je u svom »Uvodu« ugarsku vladu zbog toga što u Hrvatskoj i Slavoniji daje službe »samim Magjarom ili barem Magjaromanom«, pa »tako n. p. na zagrebačkoj akademii neima nijednoga Slavonca i samo

Uza sve to što je broj mađarskih profesora bio nerazmjerno velik, veći nego ikada prije, neki od preostalih nastavnika razvili su znatnu djelatnost u nacionalnom pogledu. Pored M. Smodeka, koji je, kao profesor statistike, dalje održavao svoja predavanja iz hrvatskog jezika, Stj. Moyses se, iako je bio profesor čiste filozofije, od 1830. dalje potpuno uključio u preporodnu generaciju. Već 1831. godine namjeravao je da pokrene »Hrvatske novine«,³⁹ a izdajući 1836. Vitezovićev spjev »Odi-ljenje sigetsko« popratio ga je opširnim uvodom o Nikoli Šubiću Zrin-skom i svojim prijedlogom ortografske reforme. Romuald Kvaternik nije, doduše, sudjelovao u pokretu svojom pisanom riječju, ali je, kao nastavnik povijesti, svojim predavanjima budio u slušača nacionalnu svi-jest i ponos. Opraštajući se s njim u ime drugoga godišta filozofije stu-dent Franjo Mance zahvalio mu je 1839. toplim riječima, izgovorenim na »ilirskom« jeziku, zato što su iz njegovih predavanja povijesti, »oso-bito Slavoilirske«, upoznavali »Slavu roda našega Slavoilirskoga junač-kih predjah i vitezovah njegovih« i što su iz njegovih usta mogli »čuti razrešenje onih pitanjah, koja večne blagodarnosti danak Europi pram Slavo-Ilirom nalažu« – od provale Tatara do junačke obrane Sigeta. A sve ih je to žeglo »plamom rodoljublja« i poticalo na revnost »osobito za narod svoj djelovati i k izvoru Slave bliže pristupiti.«⁴⁰ O P. Muhiću, koji je predavao političko-kameralne nauke, nema nekih sličnih podataka niti je on, kao Moyses, ostavio drugih tragova u preporodnom pokretu, ali njegova kasnija, vrlo istaknuta javna djelatnost dopušta zaključak da je zacijelo i on djelovao u duhu preporodnih ideja.

Ukoliko su te ideje postajale moćnije i od 1840/1. godine đuboko zahvaćale i u politički život, pitanje daljnje izgradnje Akademije sve se češće pokretalo u različitim političkim forumima. Hrvatski sabor je 1840. i 1843. ponovio svoj davni zahtjev da se na Akademiji otvore katedre za medicinu i kirurgiju, a uz to je 1840. i 1845. istakao potrebu da se u Akademiju i gimnazije uvedu napokon i katedre čistoga književnog je-zika.⁴¹ Sabor je 1845. zaključio i to da se u nastavni plan na Akademiji unese hrvatska povijest za narodnih vladara, a da se predaje i o »statu-tima i municipalnim pravima Hrvatske«, dakle o njezinu posebnom dr-

dva Horvata profesora« (str. 3). Međutim, upravo tada se broj Mađara Mikussayevim odlaskom u Peštu smanjio, a od Hrvata su na njoj ostali Muhić, Smodek i Kvaternik, dakle trojica Hrvata prema trojici Mađara. Točno je da nijedan od tih Hrvata nije bio iz Slavonije.

³⁹ D. Rakovec piše Gaju 20. I 1831: » – Od poklam vre dvaput pri nyem (tj. Moysesu: J. Š.) jeszem bil, pri koji priliki on meni odperl je szvoju selju Horvatzke Novine k letu van dati, [...]« (Grada za povijest književnosti hrvatske VI, 1909, 166.)

⁴⁰ O R. Kvaterniku usp. prilog Vj. Klaića u Nastavnom vjesniku XXXI, 1923, 281–290. – Govor F. Mancea sačuvan je među Kvaternikovim rukopisima u Sveuč. knjižnici, R 3511, br. 10.

⁴¹ Čl. XII od 1840: »SS. et OO. de necessitate Instituti Chyrurgici in Academia Zagrabieni constabiliendi vel ex eo, quod per tale Patriae filii, qui vel propter Cognitionem Idiomatis Patriae utiliozem operam Incolis Regnorum horum praestare possunt, occasionem autem hanc condiscendi obtenturi sint, convicti, Deputationi quae intuitu Cassarum fundationalium Regni Art. nominata est, eam dederunt inviationem, ut praeferentem Instituti praecattacti rationem habeat.« (I. Kukuljević, Iura regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae II, 1862, 293.)

žavnopravnom položaju u sklopu »zemalja krune sv. Stjepana«. ⁴² Vladar, o čijem je osobnom odobrenju ovisilo otvaranje novih katedara na akademijama i univerzitetima, ocijenio je uvođenje katedre za medicinu kao nepotrebno i dopustio 23. siječnja 1844. da se otvori samo katedra za primaljstvo – uz uvjet da Hrvatska sama osigura sredstva potrebna za njezino održavanje. ⁴³ U vezi sa zaokretom u politici Beča prema Narodnoj stranci na početku 1845. godine, Ugarsko namjesničko vijeće dopustilo je najzad 21. siječnja da se na Akademiji osnuje »cathedra linguae et litteraturae croatico-slavonicae«. Nakon izvršena natječaja imenovan je 16. VI 1846. profesorom na toj katedri Vjekoslav Babukić, koji je 5. listopada i. g. održao i svoje nastupno predavanje »o pronášaocu abecede«. ⁴⁴ Otada se hrvatski književni jezik predavao četiri sata nedjeljno u svima semestrima filozofije.

Nastava se međutim i dalje odvijala na latinskom jeziku. Štaviše, i tada kada je hrvatski jezik od kraja 1847. godine već postepeno prodirao u javni život, na Akademiji su se zapisnici Vijeća još uvijek pisali na latinskom jeziku i tek se u jesen 1848. službeno pokrenulo pitanje o uvođenju hrvatskog jezika kao nastavnoga. ⁴⁵ Do revolucije 1848. stalno je nad Akademijom lebdjela opasnost da latinski jezik bude u njoj zamijenjen mađarskim, ali se to pitanje rješavalo u širem okviru jezične i političke problematike, ostajući otvoreno do izbijanja revolucije. Ugarska dvorska kancelarija je 30. srpnja 1846. dopustila da se kandidati iz Hrvatske, koji ne vladaju mađarskim jezikom a polažu stroge ispite za doktorat na peštanskom univerzitetu, mogu pri tom i dalje služiti latinskim jezikom. Osim toga, Kancelarija je odobrila da se natječaji za profesore Akademije mogu ubuduće obavljati i u Zagrebu. ⁴⁶

Nabujali nacionalni pokret u Hrvatskoj nije se više mogao zadovoljiti tako skrozanim ustupcima. Nakon što je narodnjački »Branislav« u svom 3. broju iz kraja 1844. među »Želje rodoljuba« pred sastanak Hrvatskog sabora uvrstio i zahtjev da se osnuje hrvatsko sveučilište, ⁴⁷ Sabor je doista uskoro zatim zamolio vladara da, prema primjeru gradačkog univerziteta koji također nema medicinskog fakulteta, podigne zagre-

⁴² »... ut dein tam in Accademia Zagrabiensi quam et quibusvis Gymnasiis Cathedrae Linguae et Litteraturae Nationalis benigne Systematisentur, nec non studium historiae Regnorum horum Epocham Conjunctionis cum Regno Hungariae praecedentis per Historiarum Professorem postliminio tradetur. [...] ut Statuta etiam et Jura Municipalia Regnorum horum in hujate Accademia per Professorem Juris publici Regni Hungariae tradantur« (Kukuljević, n. dj. II, 301).

⁴³ Originalni tekst ovog rješenja v. u Spomenici ... 1874, n. dj. (bilj. 22), 112.

⁴⁴ Novine horv.-slav.-dalm., 7. X 1848, br. 80.

⁴⁵ Posljednji zapisnik pisan latinskim jezikom datiran je 26. rujna (!) 1848, a tek 27. X i. g. vrhovni ravnatelj škola, kanonik J. Schrott, naložio je da Akademija treba »odsele« dopisivati s Ravnateljstvom škola »narodnim našim jezikom«.

⁴⁶ »... ut filii regnorum Croatiae, Slavoniae et Dalmatiae, in lingua hungarica non satis exerciti, rigorosa examina pro obtinenda laurea doctorali coram Universitate Pestana pro lubitu etiam lingua latina deponere queant« (Kukuljević, n. dj., II, 301).

⁴⁷ »7) Buduć da će se od sada svi nauči na peštanskom sveučilištu (U n i v e r s i t ä t) na magjarskom jeziku predavati, neobhodno je potřebito da se postaramo za učilište, gdje će nam se u buduće mladež izobraziti. –«

bačku Akademiju na stupanj Sveučilišta sa tri fakulteta: filozofskim, pravnim i teološkim.⁴⁸ Međutim, kraljeva je odluka, pod mađarskim pritiskom, bila negativna (21. srpnja 1846).

Nastavni plan Akademije, zadnji put utvrđen 1826. godine, nije se do uvođenja hrvatskog jezika 1846. ni u čemu promijenio. Ni broj studenata nije se znatnije mijenjao i u posljednjem je deceniju uglavnom stagnirao. Prema »Summariumu« na kraju štampanih »Classificationes«, koji od šk. god. 1838/39. donosi i vrlo pregledne podatke o broju slušača, njihov se broj, u cjelini, do 1846/47. kretao između 184 i 213 (1839/40), ali je na kraju iznosio 188 prema 184 na početku tog razdoblja. Među njima je, dakako bilo najviše filozofa, jer su Filozofski fakultet morali – kao redoviti studenti ili privatisti – još uvijek upisivati svi oni koji su željeli poći na pravo ili teologiju. Njihov se broj u spomenutom razdoblju kreće između 147 i 173 (1839/40), ali na kraju opet iznosi samo 148. Pravnika je, naprotiv, bilo mnogo manje; njihov se broj kreće između 35 (1845/46) i 48 (1841/42), a na kraju je iznosio 40, koliko i 1839/40. Međutim, u brojkama »Summariuma« obuhvaćeni su slušači svih godina, a njihov raspored prema prvoj i drugoj godini studija pokazuje, s rijetkim iznimkama, znatno opadanje u drugoj godini. Brojčani odnos između slušača filozofije i prava po godinama pokazuje, nadalje, da se pretežni dio filozofa još uvijek posvećivao svećeničkom zvanju, kako je to bilo i prije 1830. godine.

III

Revolucionarni događaji u ožujku 1848. potpuno su poremetili redovnu nastavu u Akademiji. U tom času je na njoj bilo deset profesora i to: A. Molnár, P. Muhić, M. Smodek i Th. Pauler na Pravnom, a R. Kvaternik, Ivan Kiseljak, Vj. Babukić, Stjepan Muzler, J. Machik i Kajetan Petter na Filozofskom fakultetu. Nijemac Petter preuzeo je 1845, nakon stanke od više godina, katedru matematike, Kiseljak na početku 1848, isto tako dugo ispražnjenu, katedru fizike, a Muzler je potkraj 1847. zamijenio Stj. Moysesu, koji je, pošto je bio izabran za zagrebačkog kanonika, napustio Akademiju. Paulera, koji je uskoro zatim prešao na novo mjesto u Ugarskoj, naslijedio je Mirko Šuhaj. Ujesen 1848. još uvijek se na Akademiji nalazio i J. Machik, koji je od 1841. predavao mađarski jezik i 1843–45. bio omraženi cenzor ilirskih izdanja, iako nije svladao hrvatski jezik. Prema tome, od deset nastavnika bilo je

⁴⁸ »...humillime supplicamus, ut, quandoquidem in hac metropoli regnorum horum civitate facultas philosophica, iuridica et theologica existeret, Accademiam Zagabriensem ad Universitatem a paritate Universitatis Graecensis, in qua aequae nonnisi praemissae tres facultates existunt, [...] elevare [...] dignaretur. (Spomenica... 1874, 112/3.) – Saborski članak 27, koji o tome govori, ima naslov: »De Cathedra artis obstetriciae errigenda item de Ellevatione graemialis Accademiae ad Universitatem a Sua Majestate Sacratissima expetita.« Kukuljević, n. dj. II, 302.)

poslije sviju tih promjena sedam Hrvata, dva Mađara (Molnár i Machik) i jedan Nijemac. Potonja trojica izjavila su ujesen 1848. da se u predavanjima ne mogu još služiti hrvatskim jezikom.

Međutim, razvoj prilika nije pogodio urednom toku nastave. Pojava nacionalne garde (»narodnih straža«) poslije pada Metternichova sistema imala je za posljedicu stvaranje »Narodne akademičke čete«, koja je od kraja ožujka do druge polovice lipnja bila politički dosta aktivna. Nastava je bila prekinuta i nije se više uspostavila do jeseni 1849. Ni profesorski zbor na Akademiji nije se više poslije 4. svibnja 1848. redovito sastajao, a od 2. studenoga 1848, kada je zapisnik njegove sjednice bio prvi put napisan hrvatskim jezikom, pa do 31. V 1849. nema sačuvanih zapisnika jer se ni sjednice nisu uopće održavale.⁴⁹

Tek tada, na početku ljeta 1849, zaključeno je, prema nalogu vrhovnog ravnatelja škola, kanonika J. Schrotta, da se u redovitom lipanjskom roku održe ispiti za oba prethodna polugodišta.⁵⁰ Ujesen, pak, nakon završenog rata protiv Mađara, Akademija je nastavila radom i 30. XII 1849. Schrott je obavijestio »privremenog Podravnatelja« M. Smodeka da je Bansko vijeće (vlada za Hrvatsku) odlučilo mjesto mađarskog jezika uvesti »narječja i književnost česku, poljsku i rusku« kao »izvanredni i slobodan predmet« s 2 sata nedjeljno. Privremenim učiteljem za novi predmet imenovan je odvjetnik Dragutin Župan, koji je 2. siječnja 1850. uveden »u stolicu svoju«.

U Hrvatskom saboru, koji se sastao 5. lipnja 1848. i zatim do sredine mjeseca srpnja, s jednim odužim prekidom, zauzeo stanovište prema svima akutnim problemima pred kojima je Hrvatska stajala na pragu novoga društvenog sistema i političkog preuređenja Monarhije, Akademiju je zastupao Ljudevit Gaj. Pošto je ban Jelačić 22. V 1848, odgovarajući na upit Akademije, saopćio »učiteljima Akademie Zagrebačke« da u skladu s privremenom naredbom »o izabiranju poklisarah« treba da »starešinstvo zajedno sa učećom se mladeži akademičkom« izabere svog zastupnika u Sabor,⁵¹ Akademija je izabrala onoga koji je bio omladini najdraži. A za Gaja je ona još i potkraj 1848. godine, prema riječima njezina omiljenog nastavnika povijesti R. Kvaternika, bila »pripravna [...] u vodu ili vatru skočiti«.⁵²

Kr. Akademija znanosti održala se nakon revolucije još samo jednu školsku godinu. U vezi s velikom reformom sveukupnog školstva u Monarhiji, koju je 1850. godine proveo ministar prosvjete grof Leo Thun, zagrebačka je Akademija bila rješenjem od 3. listopada 1850. ukinuta. Njezin Filozofski fakultet priključen je klasičnoj gimnaziji kao VII i

⁴⁹ Zapisnik od 2. XI 1848. označen je brojem 1, a onaj od 31. V 1849. brojem 2.

⁵⁰ Zapisnik od 31. V 1849.

⁵¹ Arhiv SR Hrvatske, Kr. Akademija znanosti. Zapisnici sjednica, kutija 7 (1823–1850), br. 319.

⁵² Iz posvete Gaju koju je R. Kvaternik namjeravao staviti na početak svog »Izvođa Sveobće Dogodovštine« I. (Cijeli tekst posvete donosi Vj. Klaić u prilogu o Kvaterniku, n. dj., 287). – O Gajevu izboru donose Novine dalm. hěrv. slav. 29. V, br. 52, ovu vijest: »Mladež akademička zagrebačka izabrala je za svoga poslanika kr. savětnika Ljudevita Gaja i to bez ikakva naputka.«

GRAF EDGAR CORBERON (LITOGRAFIJA J. KRIEUBERA)

VIII razred, a Pravni fakultet je pretvoren u C. K. Pravoslavnu akademiju, s izgledom na njezino prerastanje »u pravi fakultetski nauk s akademičkom slobodom učenja i podučavanja«.

Pitanje osnutka Sveučilišta nije prestalo biti aktuelnim ni tada kada su revolucija i nakon nje reakcija skretale pažnju suvremenika prvenstveno na političke i socijalne probleme. Neposredno poslije Metternichova pada, velika »skupština trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije«, koja se 25. ožujka 1848. sastala u Zagrebu i »jednodušno« primila »Zahtjevanja naroda«, s njihovih 30 tačaka, – bio je to program narodnog pokreta 1848. godine –, stavila je na sedmo mjesto, poslije najvažnijih političkih i jezičnih zahtjeva, »utemeljenje sveučilišta u Zagrebu«. Međutim, Sabor, koji se sredinom srpnja sam odgodio i više se nije sastao, nije dospio da uzme u pretres i prosvjetna pitanja.

Još prije Thunove reforme i ukidanja Kr. akademije znanosti obratio se grof Edgar Corberon, posjednik iz Januševca blizu Zagreba, na Ministarstvo javne nastave u Beču s prijedlogom da se u Zagrebu osnuje Sveučilište. Taj je »program«, kako ga je sam nazvao, predao vladi posredovanjem bana J. Jelačića i ministra bar. Franje Kulmera, ali je on ostao bez odgovora, iako je Jelačić na početku 1849. godine i sâm smatrao da otvaranje Sveučilišta neposredno predstoji. Tek nakon prove-

dene reforme, 18. studenoga 1850, Corberon je svoj prijedlog ponovo iznio samom L. Thunu, koji je 18. prosinca i. g. odgovorio da, s obzirom na oskudicu u domaćim nastavnicima, ne smatra zasad otvaranje Sveučilišta mogućim, ali je ipak zamolio Corberona da mu saopći kako bi, prema njegovu mišljenju, trebalo u datim prilikama u tom pitanju postupati.

Iz Corberonova opširnog odgovora, datiranog 20. siječnja 1851, vidi se da je Corberon izradio detaljan elaborat u kojem je, polazeći od činjenice koja je Thuna navodila na protivno stanovište, zaključio da se samo osnutkom Sveučilišta, koje bi odgojilo potreban znanstveni podmladak, može taj nedostatak ukloniti. On je, doduše, svjestan toga da hrvatski jezik još ne raspoláže terminologijom neophodnom za razvoj znanosti, pogotovu medicine i prirodnih nauka, i baš zato predlaže da se nastavnici za te discipline potraže u njemačkim zemljama izvan Austrije i da oni u roku od deset godina predaju na njemačkom jeziku. Pri tom ne isključuje mogućnost da se neki od domaćih liječnika (kao dr Vančaš i Mraović), koji – kako on misli – dolaze u obzir kao nastavnici, služe, izuzetno, i hrvatskim jezikom. Sve druge struke – osim teologije koja bi trebala da zadrži latinski jezik kao nastavni – »mogle bi se predavati h r v a t s k i«.

Corberon je uspio da za svoj prijedlog zainteresira i one krugove u Hrvatskoj koji su, prije svega, strepili pred opasnošću germanizacije, ali je smatrao neophodnim da vlada, osnivajući u Zagrebu Sveučilište s četiri fakulteta, odmah izjavi da će u roku od deset godina hrvatski jezik postati isključivim jezikom sveukupne nastave (osim teologije).

Nije poznato kako je Thun taj prijedlog primio, ali je Corberonova ponovna inicijativa ostala uzaludna.⁵³

*

Ukoliko su se očuvala neka svjedočanstva suvremenika o Akademiji i njezinu značenju u razvoju prosvjete i kulture u Hrvatskoj, ona nisu za nju bila u cjelini povoljna. Doduše, sud grofa Adama Oršića iz godine 1812. svakako je bio pretjeran, pogotovu ako se uzmu u obzir imena nekih tadašnjih profesora. Ocjene, pak, D. Seljana iz 1840.⁵⁴ i Antuna Mažuranića iz 1852.⁵⁵ ne odnose se na Akademiju nego na osnovne i srednje škole. Grof Edgar Corberon, koji se 1850–51. tako zdušno zala-

⁵³ Usp. »Ein Beitrag zur Geschichte der Gründung der kroatischen Universität«, Agramer Tagblatt, 24. XII 1914, br. 302 (Weinachts-Beilage, str. 3–5). Prilog se sastoji od spomenutih triju pisama, bez elaborata koji je Corberon priložio svom drugom pismu Thunu. Te je dokumente Corberon sam pripremio za štampu 1861, neposredno pred svoju smrt, i poslao tiskaru J. Platzeru u Varaždin. Tih je fragmenata bilo više. – O E. Corberonu usp. R. M a i x n e r, Le comte Edgard de Corberon, Annales de l'Institut français de Zagreb II, 1938, 302–315. – Prema rukopisnom dnevniku I. Kukuljevića. ban mu je, boraveći u Budimu, saopćio »da će se podići u Zagrebu univerzitet«. (T. S m i č i k l a s, Život i djela Ivana Kukuljevića Sakcinskoga, Rad JAZU 110, 1892, pos. ot. str. 37.)

⁵⁴ D. S e l j a n, Početak, napredak i vrédnost literature ilirske, Zagreb 1840. – Već je F. Fancev, Hrvatski ilirski preporod, n. dj., 40, upozorio na činjenicu da Seljan govori samo »o naučnoj osnovi pučkog i srednjeg školstva«.

⁵⁵ A. M a ž u r a n i ć, Kratak pregled povéštnice Gimnazije Zagrebačke, Drugo godišnje izvještje o c. k. zagrebačkoj višjoj gimnazii koncem školske godine 1852, 15.

gao za otvaranje Sveučilišta u Zagrebu, nije tadašnju Akademiju smatrao dovoljno »svrsishodnom«. Bio je uopće uvjeren da se »naše hrvatske škole, kakve danas jesu, ne mogu nazvati dobrima« i da mladež ima »vrlo malo koristi« od njih, učeći »u stvari malo ili čak ništa«. ⁵⁶

Osobite je pažnje vrijedna ocjena prvog rektora Matije Mesića, izrečena prilikom otvaranja Sveučilišta 1874. godine. ⁵⁷ On je, s pravom, istakao da se zadaća Akademije nije sastojala u promicanju znanosti nego »ponajprije i poglavito služiti svrhama i potrebama države«. Prema tome, njezini su apsolvenci »slabo bili usposobljeni«, pa je Akademija, »malo znana i još manje slavljena, nekako živ(ot)arila«. Uza sve to, konstatira Mesić, bilo je među njezinim nastavnicima nekoliko »odmah u dobi nakon njezina preustrojenja, a navlastito amo poslie godine tridesete našega vieka«, koji su »bili posvema dorasli svojemu uzvišenomu zvanju«.

S ovom se ocjenom u osnovi podudara i sud I. I. Tkalca u njegovim uspomenu iz g. 1894. ⁵⁸ On, doduše, nije polazio zagrebačku Akademiju, ali je imao bliskih prijatelja među nekim njezinim istaknutim đacima (I. Mažuranić, M. Prica). Iako osuđuje površnost i skučenost nastave na njezinu Pravnom fakultetu, o kojem jedino i govori, i to zbog kratkoće studija i malog broja nastavnih sati, ipak svoju ocjenu završava konstatacijom da su se na toj Akademiji, unatoč svemu, obrazovali neki odlični juristi.

Uzmemo li u obzir i ono što je u ovom tekstu naprijed rečeno, značenje se zagrebačke Akademije ne može tako olako omalovažiti. Iako je trpjela od različitih nedostataka, prouzrokovanih ponajviše nepovoljnim uvjetima u kojima je djelovala, ipak je odgojila više generacija narodne inteligencije bez kojih se preporodni pokret u Hrvata ne bi mogao razumjeti.

⁵⁶ »... den Gedanken, der mich allein beseelt, nämlich d e n, ein zweckmässigeres Lehr-Institut als unsere gegenwärtige Agramer Akademie, dann eine bessere Wahl der Lehrer, und dadurch eine grössere Verbreitung des Wissens zu erzielen.« - »... muss ich gehorsamst melden, dass unsere kroatische Schulen, wie sie jetzt bestehen, unmöglich gut zu nennen sind, dass die Jugend einen sehr geringen Nutzen davon ziehen kann, und im Grunde wenig oder gar nichts lernt.« (V. bilj. 53.)

⁵⁷ V. u ovoj Spomenici, str. 357.

⁵⁸ I. I. T k a l a c, Jugenderinnerungen aus Kroatien, Leipzig 1894, 176.